

Walenty Wójcik

"L'Abbaye Saint-Martin de Tournai de 1290 à 1350", Albert D'Haenens, Louvain 1961 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 6/1-4, 591-593

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECEZJE

Albert D'Hae n e n s, L'ABBAYE SAINT-MARTIN DE TOURNAI DE 1290 À 1350 — orgines, évolution et dénouement d'une crise, Louvain 1961, s. 321.

Wśród publikacji uniwersytetu w Louvain ukazała się jako 23 tom IV serii prac z zakresu historii i filologii rozprawa o kryzysie, jaki przeżywało opactwo św. Marcina w Tournai w latach 1290—1350. Jakkolwiek studium to należy do działu historii Kościoła, to jednak omawiane problemy zaciekawiają także kanonistów. Opracowanie tematu umożliwiła zachowana spuścizna literacka po opacie w klasztorze św. Marcina w latach 1331—1350 Gilles Li Muisis.

W pierwszej części (s. 26—91) przedstawia autor stan klasztoru w 1290 r. Najpierw opisuje organizację i skład nowicjatu, konwentu, funkcjonariuszy klasztornych i obsługi świeckiej. Następnie dowiadujemy się o życiu codziennym społeczności zakonnej: w chórze, refektarzu, budynkach klasztornych, sypialni, kapitułarzu, infirmerii, westiarni i ogrodzie, o wakacjach, kontaktach ze światem zewnętrznym i pracy ręcznej benedyktynów. W dalszym ciągu podał autor dokładny opis posiadłości klasztornej jak folwarki, łąki, lasy, młyny, domy i ziemie dzierżawione, tereny, z których klasztor pobierał ofiary ołtarzowe i dziesięciny, oraz obszary, na których opat posiadał władzę feudalną i sprawował sądownictwo. Osobny rozdział stanowi opis eksploatacji poszczególnych źródeł dochodu.

Badaniem przyczyn kryzysu w latach 1290—1350 zajął się autor w części drugiej (s. 95—142). Omówił najpierw rządy trzech opatów w latach 1281—1331 oraz działalność funkcjonariuszy klasztornych i zakonników. Następnie opisał wpływ wojny flandryjskiej (1302—1303) i początków wojny stuletniej w 1340 r., nieurodzaju w latach 1316—1317 i obciążeń gospodarczych, kościelnych i świeckich, jak służebności, dziesięciny i obowiązkowa gościna dla różnych dygnitarzy i ich wyślanników.

Z przebiegiem sześćdziesięcioletniego kryzysu zapoznajemy się w trzeciej części pracy (s. 145—198). Najpierw czytamy o rozwiązaniach, podejmowanych przez opatów jak oddawanie dóbr dożywotnim użytkownikom i zaciąganie pożyczek. Następnie dowiadujemy się o inter-

wencji króla francuskiego, w wyniku której ustanowiono zarządców (les gardiens) dla dóbr zakonnych, początkowo spośród mieszczan z Tournai, później funkcjonariuszy królewskich i wreszcie zarządców będących egzekutorami konkordii, zawieranych pomiędzy przedstawicielami monarchy i opactwa. Dalszy rozdział traktuje o interwencji miejscowego ordynariusza i papieża. Ostatni — o działalności reformatorskiej opata Gilles Li Muisis: jego pochodzeniu, przeszłości, obejmowaniu stanowiska, o sytuacji opactwa w czasie rozpoczęcia jego rządów, o pokrywaniu wydatków na elekcję, zwrocie pożyczek, uiszczaniu zaległych świadczeń, likwidacji długów u lokalnych wierzycieli oraz o restauracji i odbudowie budynków i urzędzeń gospodarczych.

W ostatniej części (s. 199—270) omawia autor stan klasztoru w r. 1349—1350. Przedstawia najpierw skład osobowy konwentu i obsługi świeckiej oraz zajęcia codzienne zakonników. W drugiej księdze tej części znajdujemy opis majątku klasztornego według poszczególnych źródeł dochodów oraz przedstawienie stanu eksploatacji posiadłości w ciągu pierwszej połowy XIV w. i budżetu klasztornego w latach 1331—1349. Epilog oraz 3 aneksy: warunki przyjmowania do zakonu benedyktynów w XIII w., wykaz wydatków z okazji wizyty arcybiskupa 13 lutego 1312 r. i wyrok sądu opactwa z XIV w. kończą zasadniczą treść dzieła. Dla użytku czytelnika dodał autor dokładny spis imion osobowych i miejscowych, indeks rzeczowy, wykazy tablic, zdjęć fotograficznych, zestawień graficznych i map oraz spis treści.

Zasadniczą podstawę źródłową stanowi 7 prac opata Gilles Li Muisis, w tym 2 pozostające w rękopisie. Są to kroniki, opisy stanu klasztoru i poezje. Poza tym wykorzystał autor kronikę napisaną przez Jacques Muevin i 6 zbiorów dyplomatycznych: 3 drukowane i 3 rękopiśmienne. Ze względu na charakter literacki prac głównego informatora należało przeprowadzić studium źródłoznawcze nad jego dziełami. Autor ograniczył się do przyjęcia świadectw swego narratora. Czasem zaznaczył tylko, że w danej sprawie zasługuje kronikarz na wiarę. Nie zwrócił jednak uwagi na przejawy tzw. providencjalizmu w źródłach średnio-wiecznych. Pominął okoliczność, że Gilles Li Muisis pisał już po przewyciężeniu kryzysu i surowo oceniał poprzedników a podkreślał swój wkład osobisty w dzieło reformy.

Za cel pracy postawił sobie autor wyjaśnienie zjawiska kryzysu opactw benedyktyńskich w początkach XIV w. na przykładzie klasztoru św. Marcina w Tournai. Zaznaczyć trzeba, że wojny podane jako przyczyny zewnętrzne objęły tylko drobny ułamek omówionego okresu i odnosiły się jedynie do opactw określonego terenu. Autor starał się wyjść poza relacje swego narratora i zwrócił uwagę na przyczyny gospodarcze kryzysu. Nie odpowiedział jednak jasno na pytanie w sprawie przyczyn decydujących. Wydaje się, że zbieg przyczyn personal-

nych i gospodarczych, wewnętrznych i zewnętrznych spowodował kryzys i prowadził do katastrofy.

Dla całości obrazu życia klasztornego należało by przedstawić również życie duchowne zakonników. Autor nie rozporządzał zdaje się źródłami doświetlenia tych spraw. Dziesiątki tablic z zestawieniami osobowymi i gospodarczymi orientują czytelnika w sytuacji klasztoru. Wydaje się jednak, że autor za mało opracował wyniki tych zestawień źródłowych.

Podział pracy na części, księgi, rozdziały, paragrafy i punkty, choć daje przejrzystość i ułatwia wykorzystanie książki, jest zbyt szczegółowy i mógłby być uproszczony. Korektury wymagają błędy zecerckie: na s. 33 jako datę soboru laterańskiego należało podać rok 1216 zamiast 1116, na s. 51 dzień Podwyższenia Krzyża św. zamiast 14 grudnia należało wymienić 14 września.

Dla historii prawa kanonicznego interesujące są przede wszystkim wyniki badań dotyczące rządów w klasztorze. Ciekawe jest stwierdzenie na podstawie napisów na pieczęciach, że w drugiej połowie XIII w. wzrastał udział ogółu zakonników w decyzjach. Charakterystyczne są także przejawy wpływów mnichów określanych jako „sanior pars” i ich walka z opatami. Autor nie miał zdaje się podstawy źródłowej, aby ocenić znaczenie dla życia zakonnego tych zmagających między pewnego rodzaju demokratyzmem i absolutyzmem. Zainteresowanie budzą szczególnie naświetlające stosunek urzędników klasztornych do mnichów. Widoczna jest bezskuteczność wysiłków miejscowych biskupów w celu przezwyciężenia kryzysu życia zakonnego oraz rosnąca zależność prawna klasztoru od Stolicy Ap. Autor zaznaczył również rozwój feudalizmu średniowiecznego, ujawniający się w przechodzeniu od bezpośredniej eksploatacji dóbr klasztornych do eksploatacji pośredniej oraz we wzroście jurysdykcji dominikalnej i związanego z nią sądownictwa.

Ciekawe są również dane z zakresu historii publicznego prawa kościelnego. Gilles Li Muisis, charakteryzowany przez autora jako frankofil i rojalista (s. 99) przedstawia szczegółowo interwencje monarsze w sprawę zarządu mienia kościelnego, podjęte na wniosek bezradnych mnichów. Rządy królewskich urzędników zmieniały się zależnie od potrzeb, były odczuwane przez klasztor jako zło konieczne i stopniowo zostały eliminowane drogą zawieranych konkordii.

Bogata literatura przedmiotu, liczne zestawienia osobowe i rzeczowe, wykazy, mapy oraz piękna szata graficzna świadczą, że nie tylko postawienie i rozwiązanie problemu, ale aparat naukowy pracy jest na wysokim poziomie. Dzieło to pomimo wytkniętych usterek może służyć za wzór rozprawy mediewistycznej tego typu.